

LEGE-GIZONA, ARMA GIZONA, ELIZ-G IZONA

LEGE-GIZONA; GIZA ESKUBIDE GUZIEN ZAINDARI ETA IAGOLE

"Giza-eskubideak gaurkotasun osoa dute Espaiñian" (Ilbelta, 1978). Zer eskubide Askatasunean bizi aal izatekoa, guztientzat berdin. legearen babesan. Gure artean Fueroa zen eskubide oien eusle eta zaintzaille. XV eta XVI'garren eunkietatik aurrera euskaldunek, ez itzez bakarrik, baita bizitzaz ere, giza-eskubide guzi oiek izan dituzte Euskalerrian.

Berdltasuna bazan gure artean, guziak bait ziran odol-garbiko aitorensemeak eta eskubide berdiñekoak. (Berditasun ori zala aitzaki, debekatuak zeuden tokien tokiko zaldungo-agiriak edo tituloak-títulos de nobleza).

Askatasunak, bere indarrez, defenditzen zuan gizon euskalduna, Fueroaren bidez, Estaduaren eta Gizartearean aurrean, eskubiderik gabe atxilotua izan ez zedin. Juezak berak ere, naiz-eta gizona errudun arkitu, ezin lezake berez glltzapetu, alik-eta 30 egunen plazoan Gernika'ko Arbola azpira deitu arte.)

Gizartearen aurrean iñoren eskubideak defenditzen zeatzena Bizkaiko Fueroa da eta eskubide oien irudi eta ispillu, Gernika'ko Arbola. Euskalduna, ordea, ez da bakaradadean bizl dan gizakia, erriz inguraturik baizik. Bereak zaintzen ditun bezela, iñorenak errespetatzen salatuko da (askatasunari buruz ari gera) orregaitik erri olen esibarruan, muga-barruan, ez da sartuko sekula, artarako eskubiderik ez duelako. Errespeto onen irudi eta ispillu Malato Arbola degu, Bizkaiko mugan: Gernika'koa euskaldun askatasunarena dan bezela.

XVII'en eunkiaren asieratik, gure antxiñako eskubide auek (Europar oraindik berriberitik aintzakotzat artuak izan diranak europarrentzat) Borbon erregek arrisjuan jarri zituzten, errietako aalmen guziak beuren esku nal bait zituzten. Auen askatasun eta agintaritza politikoari buruzko pentsakera eta euskaldunena, biak ziran aurkako: bata, bestearen alderantzia. Ori dala-ta, Erregearen Ordezkoen eta Madrid'eko Administrazioaren itz-eta-bitzarekin etengabeko burrukeetan ibilliak dira gure Junta Jeneralek, Euskal Agintaritzak esana du eta esan au egi biurtu da arrezkero: "pakerik ez da izanen alik-eta Euskalerritari bere aalmen bereizi guziak biurtzen ez zaizkion artean".

Lege-gizon edo letrauen eginbearra, eskubideen alde jokatzea izan da beti. Lege-gizonarekin batera eskribaua ibilli oi da. Onek egiztatzen ditu auzitegitako erabakiak eta gauzak. Gerora agertuko dan notarioaren lana, auzitegietatik kanpoko arazoak egiztatzea izanen da. Erregearen eskribau eta notarioek Erreiñu osoan egin zezaketen beuren lanak. (1456'ko Urrillaren 31'an Miranda de Iraurgi (Azkoiti) erriaren atean, Aide Nagusiek Gipuzkoako Konsejuari egiten zion desapioaren kartela jartzeko baimena Martin Perez Beltranza, Erregearen Notarioaz, eman zuan. Lesseps injenieru famatuaren familikoak ere notario errealak ziren Baiona'ko urian.) Gizalegeko eta gaiztakerizko (civiles y criminales) auzietan juezarl dagokio legez erabakia.

Eskuz idatzita Iturriza'k dituen liburuetatik bosgarrenak (153 orrialdean) amabi juez-mota aitatzten ditu Bizkala'n. Auek: El Prestamero Mayor. Los Cinco Merinos, Los Cinco Alcaldes de Fuero, Los Cinco Alguaciles o Sayones de Junatas, Los Alcaldes de las Villas, Los Prebostes, El Juez Mayor de Vizcaya, El Corregidor, Los Alcaldes de Hermandad y de las Ferrerías, Los Fieles de las Anteiglesias, Los Tenientes, Los Diputados.

Aiuntamiento bakoitzak ba zuan "escribano fiel" zeritzan idazkaria. (gure zenbait errietako eliz-atarietan "Piel-arri" deritzan arrizko mai aundi bat egon oi da— "la piedra del Fiel", del "escribano Fiel"—), bere galñean batzarren aktak jasoteko.

Bost urie oso Kanonak eta Legeak ikasten, eta ondoren beste iru urte ekiñean bear ziran Lege-gizona sortarazteko: "bost urte entzule bezela eta beste iru laguntzaille bezela". Gaiñera, odol garbikoak eta Erreinuan sortuak. (Nafarroa'kin ari gaituzu)

1090'an Huarte-Arakil'en Korteak izan ziren eta arrezkero Nafarroa'ko Erregeek, "zuzen jokatuco dutela" zin egiten dute. ("que tendrán a derecho"). Baiña, bal Jau-naek eta bai Erlek protesta ugari egiten dute "erabaki oker eta auzia eramateko era okerregaitik" ("por malos juicios y mala forma de pleitos"). Ori dala-ta, Santxo Ramirez'ek "auzitegiko arazoak zuzentzeko" ("emendar las cosas de justicia") asmoa artu-ko du.

Nafarroa'n bezela, Euskalerrri osoan ere, baziran, lege-gizonak beursori aurkeztutako arazo guztietan auzl-gaia ikusten zutenak (ven el pleito en toda cuestión que se sorneta a su consulta). Bilbao'ko Legediak ere aitatzten ditu: "naiz-eta auzi-gaia oso zailla eta gaitza izan, eurak aurrera eramaten dute, sekula amaitzeke" (los hacían inmortales).

XVI eta XVII'garren eunkietan Bizkai'ko Junta Jeneralek eta Errejimientoek eskribauen numeroa gutxitzeko alegiñak egiten zituzten beti, "Naastea eta burruka besterik sortzen ez zutelako"; ordurako, Bilbo Zarreko Eskribauen Kofradiko Santxo Santxez maiordomoak zlozez (bera ere eskribaua) ugari baiño ugariagoak zeuden Bilbon eskribauak, egunero ugariago. Eta, auzoak ontzat eman ezkerko, neurri bat jarri bear zitzaielana numeroko eskribaueri ("escribanos de número"). (Gipuzkoak Belate'ko burruka-aldian eman zlon laguntzaren ordeaz, —Juana Nafarroako Erregeiñak baimena eman zion Probintziako Consejueri numerozko eskribauak presentatzeko—.

XIII'garrenean, berriz, Balona'ko errian auziak zituztenak kexaz dabiltzaz, bear aiña lege-gizonik ez zegoelako "eta gaizkilleek lege-gizonik izateko eskubiderik ez zutelako).

Gipuzkoa'ko Probintziak, bere Junteetarako, lege-gizon bat aukeratzen dute Fue-roen araura ("y conforme a Fuero"). "Legearekiko auzi asko (muchos casos que consisten en derecho) agertzen bait dira Junta Jeneraleetan bereiziki. Bera izaten zan Junteetan mai-buru. Bat eta bera naikoa. Besterik ez da bear, ez-eta Prokuradore bezela ere, "etortzen diran bakoitzeko, euren Probetxurako, eztabaidak eta burrukak besterik sortzen ez dutelako. (Ezta Juntek biltzen diran errietara agertzerik ere ez dute "eskribuz beuren iñoren aldeko mintzaira agertzeko ez bada" (presentar su alegato por escrito). Agindu au Tolosa'ko Junteetan desegin zan 1851'an eta arrezkero Junteetan beuren buruak aurkesteko aalmena izan zuten. Baita prokuradore bezela ere.

Araba'n errietako, gizon libreak eta aundizkiak epaitzeko maia giza-aberatsek eta Erregeak osatzen zuten. "Armeria" izeneko aberatsen jaureglak gaizkilleen iesleku eta babes izan oi ziran; eta ori, legez. Baita elizak ere. (1561'an, Elgoibar'ko Junte-tan, asarre agertu zan Segura'ko Kontsejua: alkateak bi emakume zitun erriko kartze-lan preso artuak eta eliz-gizon batek, giltza paltsoekin ateak iriki, eta elizaren babe-sean jarri zitun).

Juramentu-elizeetan ((Iglesias Juraderas) egiten zun Bizkaiko Jaunak Fueroak defenditzeko bere juramentua eta ziña. Eliz oietara etorri oi ziran, beuren ziña egitera, auzirik zutenak eta errudun emanak (acusados de crimen). Estibalitz, Larrabezu, Gernika, Bermeo, Arrasate'ko (Mondragoe) Magdalena eta Oiartzun'go San Esteban Lar-taun'go ziran eliza oiek.

ARMA-GIZONA, PAKEAREN OIÑARRI ETA GERIZA

Euskaldunak gizajo-paketsuak dira asarre ez diranean". IKusten danez, maiz izan ditugu asarre, guda-faltarik izan ez bait dute. Alaz ere, gudarako gogo gutxi agertu du beti euskaldunak.

Anibal'ekin pakeak eginda gero, berarekin joan ziran zenbaitzuk, Alpes-mendien zear, Erroma'raino. Ondoren, berriz, erromatarrekin batera munduko baztar guzietan zabaldu ziran, lejonario bezela. Etxean franko eta godoekin burruka amorratuak; ez zan falta izan. Frankoak ifarretik eta godoak egoaldetik; erdian, euskaldunak burnia txingudi eta maillauren tartean bezela. (Oietako ekintza baten oroigarri da frantsesen "Erroldan abesti" zaarra). Mairuen aurkako burrukan ere parte artuko dute gogoz. (Lazkao'ko Amador jauna izan zan, 1340'an Salado ibaiaren inguruko burruka-aldian, gipuzkoarren buruzagi. Ori zala-ta, Erregeak Cazola'k Alkaide eta Gobernadore egin zuan eta "Caballero de la Banda" izendatu. Granada'ko mairuen aurka burrukatzeko 1431'an Bizkaiko Enkart-erlirik urten zuten Otxoa de Salazar eta bere senlde eta aideek. Juan Alvarez de Avellaneda izan zan Erregearen Alferesa, eta Banda'ko lkurriña (Pendón de la Banda) Pedro Ayala eskuetan egonik zan. Erregiñak Gipuzkoarri eskatu zlen Gibraltar'eko itsas-ate-estua eta Granada inguruko Itsaso zabala zaintzeko, "esagutzen bait degu zuen itsaroako abilidadea eta gureganako leialtasuna". Gipuzkoak, bere kontura eta bere bizkarretik, iru galeoi aundi bialdu zizkion. (Gerra amaitu zanean, berriz, Granada'ko azken errege mairua euskaldun ontziak eraman zuten Berberia'ra.)

Euskalerriak ba zuan bere gudarostea; baiña, lurraren defensarako bakarrik. Gizon aberatsek (ricos-hombres) eta Erregeak osatzen zuten guda-arazoetako Nafar-baztordea. Zaldunak-aeuk ziran Aide Nagusien artean (nobleza) bigarren maillako-beuren zaldia eta armak gertu eduki bear zituzten Erregearen deiari bereala erantzuteko. Baiña, gudaroste bereizia, egunerokoa, oso zan eskasa eta txikia.

Nafarroa'ko odol-garbiko aitorensemeak (hidalgos) libre eta kitu dira ("libre e quitos"); baiña, kanpotik etsairik sartuko balitz mugen barrena. orduan Erregearen deiari erantzun bearke diote, iru egunez bakoitzak beuren kontura. Egun oiek bete ondoren, Erregearen (edo deia egindakoaren) bizkarretik bear zuten izan eta ez bestela. (Juan II, 1416). Kalekume xumeak (villanos), berriz, gerratean, esandakoa bete bear zuten denbora-neurririk gabe. Gudarik ez zanean, etxe bakoitzetik batek erantzun bear zuen.

Arabarrak, kanpaia entzutean, arma eta guzi erantzun bear zioten deadarrari. Baiña, pake garaian ez zuten soldaduzkarik. Gerrarako deia Junta Jeneralak egin oi zuan eta berak izendatzen zitun Terzio bakoitzeko buruzagiak eta ofizialak. Diputadu Jerenala zan indar guzlen berezko buru eta bere ardurapean zeuden Probintzi guziko gudarostearen bideak, geraldia eta ostatuak.

Bizkaï'ko Jaunaren gudarako deiari erantzutera beartuta zeuden bizkaitarrak itsasoz bezela legorrez ere Fueroen agindura. Baiña, Fueroak dionez "Malato Arbolariño duban eta soldatarik gabe"... "andik aurrera, berriz, bi illebeteko soldata eman bearke zaio gudari bakoitzari Ateetaik onuntz (aquende los Puertos). Ateetatik aruntz balitz, iru illebeteko soldata... Baiña., soldata olek aurretik eman ezik ez dira sekula Malato Arbolatik aurrera sekula joan". (Tt. I, Ley 5). Onela dio Gipuzkoa'ko Fueroak: "Guda arazoetan Erregeari serbitzean lege zaarra eutsi". Agindu zaarrari au da: "Probintzi onen mugeetatik ez dadilla iñork urten Erregearen agindura, ez itsasoz eta ez legorrez, aurretik bear dan soldata jasotzen ez bada".

Gudarako izena ematea bakoitzaren erri-Kontsejuan egin bear zan: "Joan dedilla bakoitza bere erriaren ikurriñaren azpian, naiz zaldun naiz Ordenes Militares'koak izan, naiz Inkisizioaren Familiarrak". (1596'an etsaien eraso-aldi baten bildurrez, eibartar askok mugara jo zuten. Urrungu urtean, 1597'an Azkoitia'n zeuden Junta

Jenelarak eta bertan Eibar'ko ordezkariak bere keixak agertu zitun, eibartarrak, bere berotasun artan, soldaduzkarako izenak erritik kanpora eman zutelako. Orrelakoak, andik aurrera, milla dukaten zorpean izango zirala.

"Gipuzkoa mugan dagoen Probintzia danez-Fueroak dio-Errepublika militarra da, bere lurra defenditzeko beti prest. (Fueroak, Erriaren Eskubideak eta Lurra zaintzeko euskaldunak burrukan sartu diranean, beti bete dute Butron-etxearen esaera: "Aerrioagaz Aginka". Jokabide au agertzen du Aita Vitoria euskaldunak Nazio-arteko Eskubideen (Dercho Internacional) sorizailleak, onela esaten duanean Ameriketara arrapatzen diran lurra indioenak dira; iñork ez du lur oiek kentzeko eskubiderik naiz eta indioak benziutak izan eta gainberatuak; Erljio-burrukarako eskubiderik ez dago. Berdin jokatzan du Farnzizko Xabierrek Indietan, Goán Portugalek egiten duanari buruz: onek eskubideen aurkako egintzak salatzen ditu. Renteria izeneko euskaldun batek erakusten dio Las Casas jaunari indioen defendari asiera ematen...

"Gudariak biltzen diranean, erri bakoitzeko Ikurriñak ateratzen dira, alkateak buru dirala; auek bait dira berezko buruzagiak..." Probintziak, bere lurren defentsarako, koronela izandakoa du eta onek ez du Erregearen onartzearen bearririk" (Tit. II, Cap. XI) (1542'an Gipuzkoa Laburdi zear sartu zanean, Felipe de Lazkano zan bere Koronela). Erriko gudarien dan Koronel au Gudarako Diputazioaren mende dago bakarrik eta eregearen beste Jeneralekin artu-emanak mailla berean ego ol dira, eurentzako menpetasunik gabe ("por vía de aviso y no por orden"). ("Guardia" izeneko etxean, Gabiri'ko Alegia'n, egon oi ziran Azeria'ko ikurrin, arma eta kapitanean insiniak).

Gudarostea erretlan oiñarrituta egoteak gauza auek eskatzen zitun: erriek armak erosi gudarieri bere eginkizuna erakutsi...1793'an, Frantzia eta Espaiña'ren arteko burrukan, gerra-aurreko urduritasun artan, Markiña'ko erriak sei arrua polbora eta 6.000 bala erosiko ditu. Frantzes gudarosteak datoz Alduides, Biriatu eta Bera'n zear... Orduan, Markinakoe gaueko zaindari-erronda eratzen dute erriko mutillen artean, eta gaueko guardi ori obeto egin dezaten, bakoitzari kuartillo bat ardo eta ogi zati bat ematen zaizkie. Frantzesak aurrera datoz. Abustuaren lenengo egunean Ondarrabi artzen dute eta laugarrenean Donosti. Ona zer eskatzen dio Markiña'k Bizkaiko Diputazioari: 40 fusil, 20 baloneta, 50 ezpata-luze, lau karutxo-kaja, milla fusilarri... Billabonak, berriz, soldataz gain, mutil bakoitzari txamarra, galtzerdi, oiñateko eta txapela emango die...Oitzen'goak enkargu auek egingo ditu:60 txamarra, 60 prakka, 60 manta eta kapela luzeak (sombrosos de copa larga..."para que se sirvan alternando") eta erriko dirutik amar kuarto soldadu bakoitzari.

Gudari talde auentzako saloak izan oi ziran erri eta eliz-jaletako alardeak eta gudari-errebistak... Gudakizun sonatuen oroigarriak dituzu, beste aldetik, Ondarrabi, Irun eta Anzuola'ko gudar-agerketak eta erakusketak... Tolosa'ko "bordondantza", Elorrio'ko "errebonbilloak", Torralba'ko "Juan Lobo"renak eta abar.

Probintziatik kanporako arma-serbitsuak bere borondatez bakarrik egin oi zitun gipuzkoarrak. (Caro jaun Jeneralak, berak zeraman gudarosterekin batera jokatu aal izateko, Gipuzkoa'ko Terzioa Probintzia'tik ateratzeko eskatu zuan. Probintzia'k erantzun zion ezetz, ori ez zala Fueroak agintzen zuena, ezta Korteetakin egindako itunarekin konforme. Jeneralaren erantzuna, giputxeri ogia eta errege-soldata kentzea izan zan eta gudaketa tokitik aldendu. Alaz ere, alarma faltsoz, gudarieri turuta "jenerala" jo zietanean, gipuzkoarrek izan ziran burrukarako lenen prestatu ziranak. Bai orrelako prestakizuna ondo goratu ere Jeneral arek).

Muga-aldetik estutasunik bazan, orduan Gipuzkoak Bizkai, Araba eta Oiñati'ko erriari laguntza eskatzen zien. (1638'ko Ekainaren 11'an Gipuzkoa'ko Guda-Diputazioak Bizkai eta Araba'ri laguntza eskatzen die eta, bide batez, bere protesta agertzen du Erregearen biltokietatik Gipuzkoa'ri ez polbora, ez soka, eta ez balarik ematen ez ziotelako. Amar egun beranduago, Ekainaren 21'an, Bizkaiari idazten diote len-ballen bialdu ditzan aal dituzten gudari geienak; eta, Araba eta Oiñati'ri idazteko erabakia ariu ere bai. Nafarroa'ri ez diote ezer eskatzen, bera ere larritasun berdiñean arkitzen dalako: Doniane Garazi'n (San Juan de Ple de Puerto) eta bere ingurutuan etsai-

gudari talde aundiak bait zeuden andik jotzeko prest. Diputaduek, Korrekidoreak eta Probintzia'ko Idazkariak osatzen zuten Guda-Diputazioa. Beuren erabakiek era bateko indarra zuten bearkizuna sortzeko.

ELIZ-GIZONA MEZUDUN ETA ARGITZAILE

Nafarroa'ko Korteak iru maillatan zegon eratua: nobleak, eliz-gizonak eta erria. Nobleak ("ricos-homes, infanzones y caballeros") 55 aulki zituzten; Eliz-gizonek, 10; Erriak 27.

Nafarro eta Zuberoa'n bai, baiña beste eskualdeetan (Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Laburdi) ez da eliz-gizonik ikusten. Agintari-Junteetan ikusten. (Apaizik ez dedilla Junteetan Prokuradore izan, bere eliz-mezuari ez bait dagokio politika arazoetan sartzerik"...Gipuzkoako Fueroa, Tit. 26, Cap. IV).

Kalaborra'ko Gotzaitetik bere mende zeuden apaiz euskalduneri berdin-berdin agintzen zaie "ez-eta pakea aitzakitza artuta ere" eta gogorki debekatzen die Errepublikan gobernuko arazoetan sartzerik.

Labayru idazleak dionez, Gotzaiak gizaldietan zear ez dute gure artean aginpiderik izan, ez bait zieten erririk-erri ibiltzen uzten, elizak bisitatzeko eta antolatzen. Arrazoi au jasoten du: "zenbait zaldun eta aundiek eleizaren amarrenak, eskubiderik gabe eramaten zituztelako".

Arrazoi ori berbera agertuko diote Erregeari, Guakalajara'ko Korteetan, zenbait Gotzaiak: "ez dala zillegi, alegia, apaizen lanak ordalitzeko jasotzen diran amarrenak, ellz-gizon ez diranak eramatea". (Divisero) zerltzan elizako patroiak jasotzen zltun parrokiako amarrenak oso-osorik. Arriaran'go bikarioa izandatzea Villafranca de Gaita'go Kondearen esku zegoan, bera bai zan parroki orren patroia "divisero". Eliza ortako Benefiziadoek ez zuten amarrenik artzen; patroiak ematen zien 20 dukat dirutan, lanen orde. Yarza eta Amezketa etxeen jabe zanez, Granada de Ega'ko Kondeak eramaten zitun amarren guztien erdiak (patroia "semi-divisero" zalako) eta beste erdiak (Beasain'en) eleiz-gizonek.

Iturriak dio Eliz-kanonetatik ikusten datorren au: Aita Santi Sinplizoren garaian (470 urtearen inguruan) amarrenak lau zatitan banatzen zirala: bat Gotzaitzat, beste bat eliz-gizonentzat, irugarrena beartsuentzat eta laugarrena parrokiak dituen beste gastuentzat.

Gure arteko Aide nagusiek ez zuten orrelako erdibiketarik nai. Eurak bakarrik ziran guztien jaun eta jabe. Orregaitik ez zuten Gotzairik tartean gura. Amarrenak zaintzeko eurak ziran naiko; balta ere menpekoak zuten erabiltzeko euren blzian eta aziendetan.

Aide Nagusien aurka jeiki ziranean, Erri-billek guk esandakoen antzeko arrazoiak esaten dituzte: ildakoen alde elizara eramaten zituzten ofrenda aiñako gauza guziak kentzen ornen zieten lapurretan bideetara irtenda. Orrezaz galñera,elizarako amarren eta bestela eskeintzeetan ere nal zuten guzia egiten ornen zuten. (Ofrendak ez ziran nolanaikoak izaten: primerako maillan, idia; bigarrengoan, aria eta abar).

Eleiz-kabildoa Benefiziadoek osatzen zuten. Olen artetik batek, Bikarioak, sakramentua banatu eta mintzairak egin. Besteak elizkizunetan laguntzaille ziran eta koruan parte artzen zutenak. Baita dotriña ematen eta konfesioak entzuten lagundu ere, konjueroak egiñ eta abar.

Benefiziadoek, berez, amarrenetatik bizi ziran (arto, gari, sagar, bildots, txala) eta aldara-oiñetan eskeintzen ziran ofrendetatik (ogi, argizari eta abar).

"Patrimonial" zerltzen Benefizioetarako eskubideak, "pilongo" zerltzanek zituzten bakar-bakarrik (errian sortu eta elizako "pila" edo pontean bataiatuak zirenak) eta amarren-amailleen ("diezmero") seme edo billobak. (Oiantzun'go baillaran, 1787'an, 3.341 biztanle bizi ziran; bere parrokiari, berriz, Bikario bat eta zortzi Benefiziadu).

Amarrenetatlk laurdena Gotzalgira bialdu oi zan. Elizado patrolari zegokion elizako tresnak prestatzea: kalizak, ornamentuak, kanpaiak, organua, liburuak mezarako eta korurako, eta elizkizunetarako bear ziran beste zer guziak.

Patroi ori erria bera zanean, orduan Bikarioa erriko semea, errian sutegia zuten etxeko semea, bear zuen izan. Beste Benfiziadoak aukerratzeko maia Alkate, Bikario eta iru Benefiziadu zaarrenen artean osotzen zuten. (Iruña'ko Gotzaitegiak Tolosa'ko erriari 1803'an).

Aiuntamientu eta Kabildoen arteko asarreak ugariak izan oi ziran: alditan "amarrenen banatzea" zan altzakia; besteetan, berriz, bata bestearen arazoetan sartzen zalako. (Erriko Agintariek doaz Gotzaiarengana, onek errian dagoen konbentukoeri indar egin ditzen prozesioan parte artzeko...Beste aldetik, berriz, eliz-gizonek bere kasa ardoa saltzeko taberna iriki dute. Aitoa ereiteko girorik ez dagolako, alkalteak erroga-tibak antolatzen ditu; baiña, Bikariorari eskabidea egin ez dlolako, erroga-tibariz ez... Erriko Agintariek billatzen eta ordalntzen dute sermolaria; balña, Bikarioak, gosete batean, gariak arkitzen...Aluntamíentuak dabil elizako limosnak kontrolatzen...eta, bitartean eren-aldiko sugarra errian agertzen danean, Gotzaiak lortuko du arruak bat kina sugarra sendatzeko... Agintariek elizan jaun da jabe dabilzelako, eliz-gizonek protesta bizian dabilta; Aiuntamientoren erantzuna, aldara nagusiaren bi egaletan erriko arma-arriak jartzea izan zan...)

Erri-gobernuko arazoetan ez sarizeko eskatzen zien Gotzaitegiak apaizeri eta beste aldetik Agintarieri, elizakoetan ez sartzeko...Ez batak eta ez besteak ez zioten kaso aundirik egiten...Baiña, asarreak ez ziran luzarokoak izaten. Gaur asarre bizian eta biar alkarrekin dantzan. Ala gertatu zan Oiartzunen: aurretik asarre zebiltzaten Agintari eta Benefixiadoek, alkarrekin dantzan ikusten ditugu erriko enparantzan San Juan eta San Pedro-jaietan.

Arazo auen inguruan ez zan tranpakeririk falta: apaiz-jantziak gaiñean eta koriotxoa buruan ibilli oi ziran bat baiño geiago, beuren buruak tribunaletatik gordetzeko. Apaiz bezela agertzen dira, apaiz ez diralarik, dio Bilbo'ko Ordenantza batek 1385'an: "Abren y facen coronas e gana e procuran titulos deziendo ser hordenados de algunos obispos no sayendo ello asi berdad". Eun urte beranduago ere alagertatu oi zan Fernando el Católico erregearen agindu batek zionez: "que no se les ampare a ninguno de los tonsurados de prima que se les encontraré con hábitos lacayos e bandidos"

Alaz ere egiazko Kristautasunaren kutsua nabari da Erriaren ekintza eta taju guztietan: langille, itsas-gizon, merkatarl, Erriko legedi, Junta Jeneral eta beste errietako agerpen guztietan, neurrl baten barruan, kristautasuna agertzen da garbi-garbi.

Cordoba'ko San Eulojio igaro zan Euskalerritik zear. Iruña'ko Gotzaiari karta bat blaltzen dio, 889'garren urteko Azaroaren 15'an, Galmiro Enekones gizon ospetsuaren eskuz. Onela dio eskutitz artan: "Leyre'ko monasterioan egun askotan egona naiz; berian gizon ugari ikusi ditut Jainkoaren bildur-maltasunean bizi diranak...andik Pirinee mendien egaletan dagoen (San Zakarias) monasteriora jo nuen...bere argia Sartalde guztian argltzen du...eun lekaide baziran bertan, era guzietako birtuetan beuren argla zabaltzen zutenak...Jesukrlsto berberari egingo zioten arrera ona egiten zigute bestera eltzen giñanol...

Errietako eliz-gizonak ez ziran ain santuak izaten. Apaiz eta eliz-gizonen arteko oitura zan legezko eme bat (concupina legal) berekin izatea, eskontza onartu baiñan ez bete (sea obedecido pero no cumplido") (Tit. 41, Cap. 11).

Apaiz, eta eliz-glzonentzako Legedi bat antolatzen dute Santiago, San Anton eta Begoña'ko Kabildoeak 1488'ko Abenduaren 10'an. Onela dio 24'garren legeak: "amar marabedi multa lzango du Jainko eta Andra Maria'ren aurka itzik esaten dunak".

Galtza gabe meza ematera joaten diran apaizak badira Nafarroa'n 1421 'ko Ilbeltzaren 12'an Villaespesa'ko Francés jaunak Olite'n egindako testamentjan onela dio: "abestuko duan kapellaua bizitz onekoa izan dedilla...eta oneski jantzita eta ez bernak

bistan ditula meza ematendunik ("et non celebre sin clazas tendiendo las cambas desnudas").

Apurka-apurka, ordea, bizi-berria sortzen da bai errian eta bai apaizgoan. Kristau-berritze onen bidez XVII'garren eunkian apaizak bere lanera lotuta ikusten ditugu. Errla eta apaizgoa alkartuta blzko dute Krlstautasuna ogeigarren glzaldirarte. Larresoro'ko Apaiztegia Baiona'n sortzeak eman zion berebiziko bultzada erriaren kristaubizitzari. Egia da Port-Royal elizan Jansenisten erruari arre-eta-arre eutsi ziona, Saint-Cyran euskalduna izan zala; baiña, egia da baita ere, Betbarram ingurua Jansenisten kutsutik garbitu zuena euskalduna zala; Mikel Garikoitz, alegia. Danetarakoak zeuden: Albret'eko Juana, protestanteen eutsigarri alde batetik; bestetik, berriz, Malen neskaitilla (Larralde'ko Lorea) Eukaristiaren aldeko martiri.'

Loyola, Xabier, Aszensio'ko Martin, Berriotxo eta Lizardi aintzindari dituztela, ordo munduan zear mixiolari oste osoak, Euskalerrriaren mundoan-zearko ekintzarik aundiena osotuz. ("Eman da zabalzazu munduan frutua...")

(Europa'ko baztarretan ez da-dio Pierre Lhande'k-azkeneko lau gizaldi auetan, bere biztanleen neurria eta proporziora, Euskalerrria'k aiña mixiolari eman duen erririk).

"Loiola'ko Iñigo'ren galtzairuzko itzak dira,
Baiona'ko Saint-Cyran'en galtzairuzko itzak dira".
gero, Lesseps baionarraren ikurrin biuriu zirenak:

APERIRE TERRAM GENTIBUS

Jentilleri Lurreko ateak Iriki.

Arrinda, Anes eta Donato

